

İKTİSADİ BÜYÜME VE BATILILAŞMA

Doç.Dr. Hakan SARIBAŞ*

Özet

Son iki yüzyıl içerisinde insan toplulukları arasındaki reel gelir farklılıkları giderek artmakta ve bu durumun yakın bir gelecekte düzelmesi beklenmemektedir. Reel gelir kaynaklarını belirleyen ilk faktörler şans, coğrafya, kültür ve kurumlar başlığı altında toplanmaktadır. Farklı kültürler ve kurumlar reel gelir kaynakları üzerinde etkide bulunduğundan reel gelir farkı ortaya çıkıyor. Yerleşik-ananevi iktisada göre az gelişmiş ülkelerin büyüme politikaları bu farklılıklar üzerinde durmalı ve gelişmiş ülkelerin kültür ve kurumlarını almayı hedeflemelidir. Bu makalemizde İslam ülkeleriyle yüksek gelirli OECD ülkelerinin büyüme performanslarını istatistiki yöntemler ve literatür taramasıyla inceliyor ve az gelişmiş ülkelerin yerleşik-ananevi iktisadın büyüme programını tatbik etmesinin batılılaşma anlamına geldiğini iddia ediyoruz.

Anahtar kelimeler: Büyüme, Yakınsama, Batılılaşma, İslam ülkeleri, OECD ülkeleri

ECONOMIC GROWTH AND WESTERNIZATION

Abstract

Real income differences among human societies has been increasing in the past two centuries, and it is expected that these differences will not improve in the near future. Fundamental causes determining the reel income sources are combined into four categories: luck, geography, culture and institutions. Reel income differences emerge because fundamental causes effect reel income sources. Conventional-mainstream economics alleges that developping countries should concentrate on these fundemantal causes and aim to adopt the culture and institutions of the developped countries. In this article, we examine the growth differences between Islamic countries and high-income OECD countries by employing statistical technigues and literature review. We conclude that if developping countries adopt the growth policies of conventional-mainstream economics, it will mean a process of westernization.

Keywords: Growth, Convergence, Westernization, Islamic Countries, OECD Countries

---

* Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisat Bölümü. İrtibat: hakan.saribas@beun.edu.tr;
Tel: 0372-257-4010-(1485).

1. Giriş

İnsanların tabiat içerisinde varlıklarını devam ettirebilmeleri işbirliği yapmalarına bağlıdır ve bu işbirliği insanların var olma sorununu çözdüğü gibi refahlarının zaman içerisinde sürekli artmasını da temin etmiştir. İnsanların amaçlarını yerine getirebilmek için aralarında dayanışmayla ürettikleri mal ve hizmetlerin dağılımları bireyler arasında farklılaştığı gibi toplumlar veya ülkeler arasında da farklılaşmaktadır. Bazıları çok mal üreterek pek çok amacını gerçekleştirebilirken, diğerleri daha az mal üreterek daha az amacını gerçekleştirebilmektedir.

İnsanların önce hayatlarını devam ettirebilme ve sonra da refahlarını yükseltme amaçlarının ortak olduğu düşünüldüğünde mal ve hizmet miktarlarındaki artışı ve bunların bölüşülmesini yöneten kanunların ortak olduğu düşünülebilir. O zaman bolluk ve bereketi yöneten kanunlar tüm insanlar için geçerli olacağından bu kanunların keşfi tüm insanlığa hizmet anlamına gelecektir. Ancak burada önemli olan insan davranışlarındaki 'hayat' ve 'refah' kelimelerine yüklenen anlamların herkes için aynı olduğudur. Bu kelimeler dünya görüşü yüklü olduğundan 'herkes için aynılık' herkes için aynı dünya görüşünü ifade eder. Dolayısıyla evrensel üretim ilişkileri kavramı evrensel bir dünya görüşünü gerektirir. Birbirleriyle tanışmaları gayesiyle oluşan insan topluluklarının sadece tek bir dünya görüşünü paylaşmadığı, dünya üzerinde pek çok dünya görüşünün var olduğu bilinmektedir.

İktisadi mal ve hizmet üretme farklılıklarında dünya görüşünün oynadığı rol var oluş meselesidir. Yüksek refaha sahip olan ülkeler, diğerleri için örnek teşkil etmekte ve onların gelecek tasarımlarına ve hayat tarzlarına doğrudan ve uzun dönemli etkide bulunabilmektedir. Küreselleşme adı verilen süreç bu gidişatı iyi bir şekilde tasvir edebiliyor.

Bu makalemizde iki farklı medeniyetin mensuplarının iktisadi refahını karşılaştırmalı olarak ele alıyoruz. İslam medeniyeti mensupları olan İslam ülkelerinin refah durumunu, Batı medeniyetinin mensupları olan yüksek gelirli OECD ülkeleriyle karşılaştırarak ele almaktayız. İlk bölümde mevcut durum istatistiki tablolar ve literatür taramasıyla ortaya konuyor. İkinci bölümde, Batılılaşma kavramı açıklanmakta, üçüncü bölümde teorik önermeler olmalarına rağmen konumuz gereği İslam ülkelerinin uygulamaları için üretildiğini söyleyebileceğimiz yerleşik iktisadın büyüme politikalarının neler olabileceği ve bu öneriler karşısında İslam ülkelerinin alabileceği iktisadi tutumlar ve sonuçları tartışılmaktadır. Sonuç olarak, yerleşik iktisadın büyüme politikalarının aynen tatbiki iktisadi batılılaşma anlamına gelmektedir ve bu politikalar kişi başı gelir açığını kapatamaz. Bunun yerine, çözüm için toplumun kendi bünyesine uygun yeni bir yolun geliştirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

2. Mevcut Durum

Ülkelerin refah durumlarını karşılaştırmada kullanılan en temel istatistiki veri reel gayrisafi yurt içi hâsıladır. 1820 yılına kadar Dünya reel gayrisafi yurt içi hasılası çok düşük bir hızla artarken 1820 yılından sonra artış hızlanmaktadır (Maddison, 1995: 19-30). Reel gelirdeki bu genel yükselmenin yanında son yüzyıl içerisinde dünya ülkelerinin yurt içi gelir dağılımı düzelerken ülkeler arasındaki gelir dağılımı gittikçe bozulmaktadır. Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki gelir açığının sürekli arttığını gözlemliyoruz (Weil, 2009: 18-19). Bu vakıa, dünya zenginliğinin az bir azınlığın elinde dolaştığı bir durumu tasvir etmektedir. Bu genel durumun yanında İslam ülkelerinin ekonomik refahı ve gelişmesi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde de aynı sonucun elde edildiği görülmektedir. Batı medeniyeti haricindeki ülkeler iktisadi geri kalma olgusunu ortak olarak paylaşmaktadır.

İslam toplumlarıyla en yüksek gelire sahip OECD ülkelerini karşılaştırdığımızda iki grup arasındaki gelir açığının kapanmadığını görmekteyiz. Tablo 1’de İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkeler arasında yer alan, nüfus yapısında önemli oranda Müslüman bulunan ve istatistiki verisi olan İslam toplumlarının bulunduğu ülkeler görülmektedir. Bu tablo’da, İslam ülkelerinin işçi başına düşen reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’ları (GSYİH), yüksek gelirli OECD ülkeleri (bundan sonra kısaca YGOECD) ortalamasına oranlanmıştır.¹ Buna göre İslam ülkelerindeki ortalama gelir, YGOECD ortalamasının yüzde 23’üdür. Bu oran, geçen yirmi yıllık zaman diliminde hiç yükselmemiş, aksine çok azda olsa düşmüştür. 2010 yılına gelindiğinde en iyi orana sahip ülkenin yüzde 53,3 ile Türkiye olduğu görülmektedir. Geçen 30 yıla yakın sürede en hızlı büyüyen ülkeler Arnavutluk, Malezya ve Türkiye olmuştur. Aynı dönemdeki İslam toplumlarının ortalama büyüme oranı da -1,7 olarak gerçekleşmiştir.²

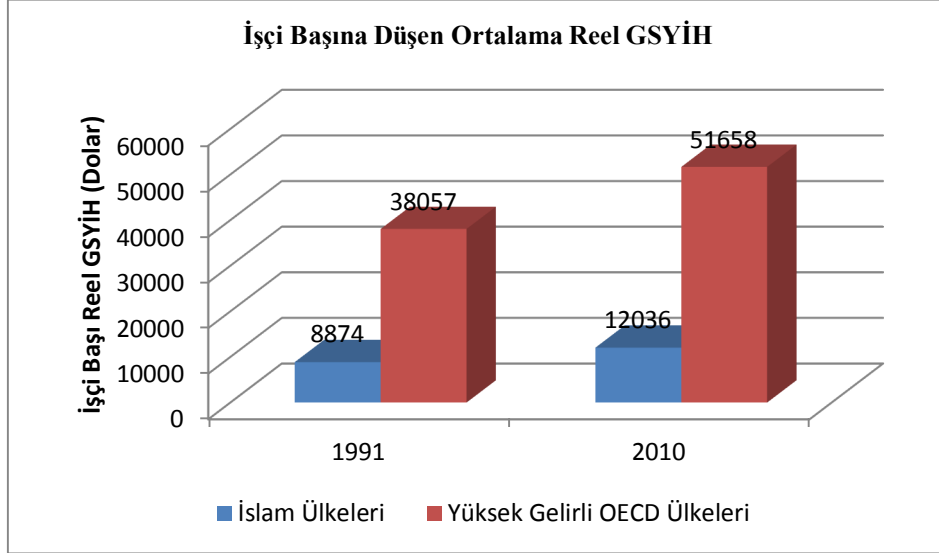
Şekil 1’de iki grup arasındaki ortalama gelirler görülmektedir. Ortalama YGOECD geliri 38,057 Dolar’dan, 51,658 Dolar’a yükselmiştir. Şekil 2’de son 20 yıllık dönemde iki grup arasındaki gelir açığının kapanmadığı söylenebilir. Şekil 3’de ise en hızlı büyüyen üç İslam ülkesi, YGOECD ortalaması ile karşılaştırılmaktadır. Bu üç ülke son 20 yıllık dönemde YGOECD ortalamasına yaklaşmıştır. Aynı zamanda Arnavutluk, Malezya ve Türkiye’nin kişi başı reel gelirlerinin birbirlerine yaklaştıkları görülmektedir.

¹ Yüksek Gelirli OECD ülkeleri şunlardır: Avusturalya, Avusturya, Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Lüksemburg, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri.

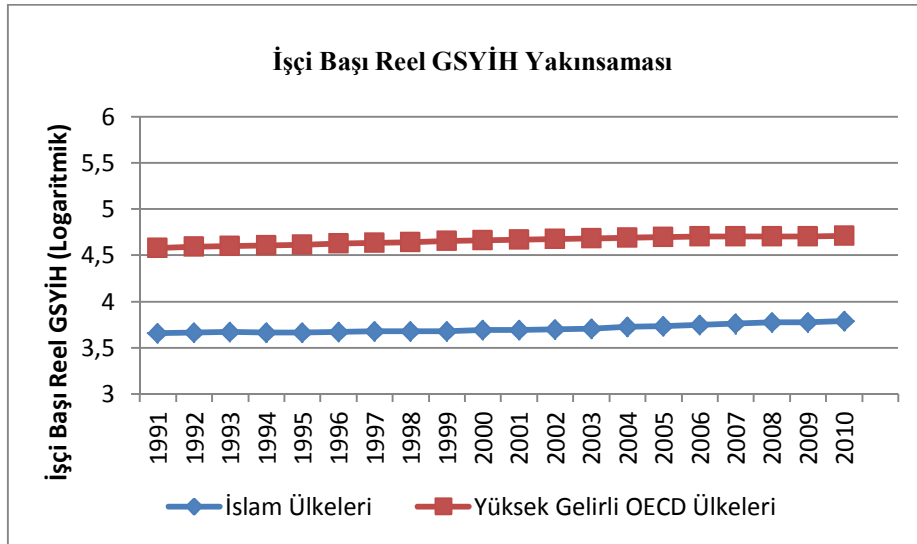
² Veri kaynağı Dünya Bankası Dünya Gelişme Göstergeleridir (World Development Indicators, World Bank). 1990 yılı sabit fiyatlarla satın alma gücü paritesine göre işçi başı GSYİH (GDP per-person employed, Constant 1990 PPP) verisi kullanılmıştır.

Tablo 1: İslam ülkelerindeki işçi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın yüksek gelirli OECD ortalamasına göre durumu

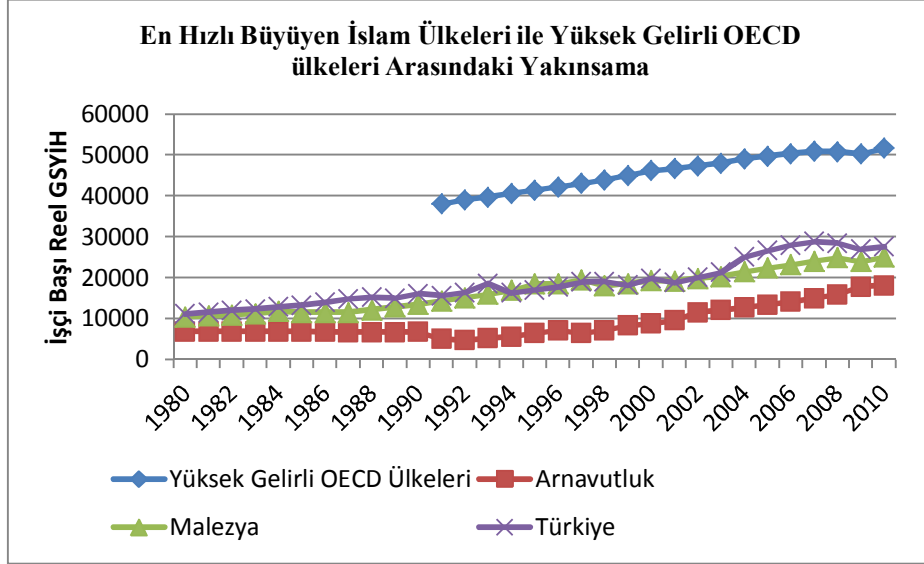
	İşçi Başı Reel GSYİH'nin Yüksek Gelirli OECD Ortalamasına Oranı (Yüzde)		Ortalama Yıllık Büyüme Oranı
	1991	2010	1981-2010
Arnavutluk	13,0	35,0	3,7
Cezayir	26,0	16,1	-1,4
Bahreyn	23,7	28,9	1,1
Bangladeş	5,6	7,6	2,4
Burkina Faso	4,8	5,0	1,9
Kamerun	8,1	5,6	-0,2
Fildişi Sahilleri	8,8	5,7	-2,1
Mısır	22,2	25,0	2,2
Endonezya	16,9	20,5	2,4
İran	37,1	29,8	0,4
Irak	9,8	11,8	-2,8
Ürdün	37,5	34,2	-0,4
Kuveyt	40,6	30,3	-2,6
Malezya	37,5	48,5	3,0
Mali	6,8	7,3	1,7
Fas	22,5	20,9	1,3
Mozambik	6,1	9,7	2,5
Niger	4,8	3,0	-1,9
Nigerya	9,3	11,4	1,3
Umman	52,7	49,8	2,1
Pakistan	17,1	16,5	2,6
Katar	30,0	47,5	-2,3
Suudi Arabistan	80,6	52,7	-2,0
Senegal	8,6	7,0	0,5
Sudan	7,0	8,6	1,8
Suriye	60,2	46,3	-0,3
Tunus	29,8	33,4	1,8
Türkiye	40,9	53,3	3,2
Uganda	3,3	5,1	2,6
Yemen	28,0	22,6	0,2
İslam Ülkeleri Ortalama	23,32	23,30	-1,7
Arnavutluk, Malezya ve Türkiye Ortalaması	30,0	46,0	3,3

Şekil 1.

Şekil 2.

Şekil 3.

İslam ülkelerinin kendi aralarındaki yakınsama durumuyla, YGOECD ülkeleriyle olan yakınsama durumu birbirine benzerdir. Arnavutluk, Malezya ve Türkiye'nin, YGOECD ülkeleri ortalamasıyla aralarındaki gelir açığını ilgili zaman diliminde azalttıkları görülürken, diğer İslam ülkeleri bu dönemde azaltamıyor, aksine YGOECD ortalamasıyla aralarındaki açık gittikçe artmaktadır. Ayrıca, nispi olarak hızlı büyüyen üç ülke ile diğer İslam ülkeleri arasındaki açık gittikçe büyümektedir. Dolayısıyla, burada iki soru karşımıza çıkıyor: Üç ülke haricinde neden İslam ülkeleri YGOECD ülkelerine yaklaşamıyor? Arnavutluk, Malezya ve Türkiye'nin diğer İslam ülkelerinden farkı nedir?

Literatürde yakınsama konusunda İslam ülkelerini inceleyen çalışmalar iki istikamette ilerlemektedir. İlkinde yer alan çalışmalar bölge ülkeleri veya İKT üyeleri arasındaki yakınsamayı incelerken, ikinci istikamette olanlar İslam ülkeleriyle diğer sanayileşmiş ülkeler arasındaki gelir farkını ele almaktadır.

Birinci grupta yer alan ve toplu olarak İslam ülkelerinin yakınsamasını, bildiğimiz kadarıyla, ilk inceleyen Afshari, Pour ve Sheibani (2005) olmuştur. İKT üyesi 56 ülkenin 1950-1998 arasındaki yakınsamasını sigma ve beta yakınsama testlerine tabi tutmuşlardır. Testler sonucunda 15 üye ülke arasında yakınsamanın olduğunu ve genel olarak İKT üyeleri arasında yakınsamanın olmadığını, diğer bir yöntemde de çok zayıf bir yakınsamanın bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Hakura (2004), 1980-2000 arasında 16 Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkesinin büyüme performanslarını geliştirmekte olan diğer ülkelerle karşılaştırarak incelemiştir. 20 yıllık dönem içerisinde MENA ülkelerinin ortalama kişi başı reel GSYİH büyüme hızı yüzde sıfır olarak gerçekleşmiştir. Grup içerisinde petrol ihraç eden ülkeler yıllık -1,1 oranında küçülürken, petrol ihraç etmeyen ülkeler ortalama yüzde 1,4 oranında büyümüşür. Aynı dönem içerisinde Doğu Asya ülkelerinin ortalama yıllık büyüme hızı 4,1 iken, Doğu Asya haricindeki diğer geliştirmekte olan ülkelerin büyüme hızı 0,3 olmuştur. Büyümeyle etkileyen faktörler kontrol edildiğinde MENA ülkeleri birbirine şartlı olarak yakınsamaktadır.

Gueta ve Serranito (2005), 1960-2000 arasında MENA ülkelerinin mutlak ve şartlı yakınsama hipotezlerini test etmiştir. Bu ülkeler arasında mutlak ve şartlı yakınsamanın gerçekleştiği sonucuna varmışlardır.

Sameti, Farahmand ve Koleyni (2010), 1970-2003 arasında 22 MENA ülkesi için mutlak ve şartlı yakınsama hipotezini test etmiştir. Araştırma sonucunda mutlak ve şartlı yakınsamanın gerçekleştiğini fakat yakınsama hızının yavaş olduğunu bulmuşlardır.

İkinci grupta yer alan Duasa (2008), seçilmiş 10 İKT üyesi ülkenin 1970-2004 tarihleri arasında ABD'ye yakınsamasını incelemiş, sadece Burkina Faso, Benin ve Bangladeş'in ABD'nin gelirine yakınsadığını, Mısır, Malezya, Umman, Endonezya, İran, Nijerya ve Suudi Arabistan'ın ise yakınsamadıkları sonucuna varmıştır.

Sarıbaş ve Sekmen (2008) Türkiye ile sanayileşmiş 17 ülke arasındaki yakınsamayı 1923-1994 arasında incelemiştir. Japonya, Norveç ve Finlandiya haricindeki diğer sanayileşmiş ülkelerle Türkiye arasında yakınsama görülmektedir.

Sarıbaş ve Vergil (2013) 1969-2007 arasında İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi 29 ülkenin hem kendi aralarında hem de sanayileşmiş 17 ülke ile arasında bir yakınsama olup olmadığını araştırmışlardır. İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin kendi aralarında mutlak yakınsama içerisinde olmadıkları ama şartlı yakınsadıkları sonucuna varılmıştır. Tunus, Malezya ve Mısır haricindeki diğer İslam ülkelerinin kişi başı reel GSYİH değerleri sanayileşmiş 17 ülkenin değerlerine yetişememektedir.

İstatistiki analiz ve literatür taraması sonucunda İslam ülkelerinin birbirleri arasında mutlak olarak yakınsamadıkları ama yakınsamanın şartlı ve hızın çok yavaş olduğu görülmektedir. Farklı zaman dilimlerinde farklı ülke isimleriyle İslam ülkelerinden bazılarının reel gelir hızı artmakta ve YGOECD ortalamasına yaklaşmaktadır. Ayrıca, iki farklı medeniyet mensupları arasındaki reel gelir farkının ya aynı kaldığı ya da Batı medeniyeti lehine açıldığı görülmektedir. İki grup kendi aralarında yakınsama kulübü

oluşturmakta ve her iki gurup kendi durağan denge durumuna ilerlemektedir. Bu durum devam ettiği sürece aradaki reel gelir açığı kapanmayacaktır.

3. Batılılaşma

Batılılaşma veya Batılı olma kavramından ne anlaşıldığının ortaya konulması önemlidir. Batılılaşma en geniş anlamda şöyle tarif ediliyor: “Batılılaşmak, çağdaş bir toplum ve hürriyetçi esaslara dayanan bir devlet kurmak üzere girişilmiş teşebbüsler ve gerçekleştirmelerdir...Batılılaşmak Doğulu kitlelerin içinde buldukları geri ve aşağı hayat şartlarından kurtulmak demektir. Fakat Batılılaşmak için her şeyden önce, Batı'nın üstünlüğünü kabul ve itiraf etmek lazımdır” (Tunaya, 2010: 17).

Batılılar gibi olma teşebbüsleri iki farklı yol oluşturmuştur. Bunlardan ilki Bütüncüler, ikincisi ise Kısmicilerdir. Bütüncülere göre Batı medeniyeti bir bütündür, kısmi olarak alınmaz. Doğu medeniyeti bırakılmalı ve bir bütün olarak Batı medeniyeti kabul edilmelidir. Kısmicilere göre ise Batı medeniyetinin bir bütün olarak alınmasına gerek yoktur. Kısmi olarak pekala alınabilir (Tunaya, 2010: 129-163). Medeniyet ise kültürel bir varlıktır ve insanların en yüksek kültürel birlikteliği olarak tarif edilir. Ortak dil, tarih, din, gelenekler, kurumlar ve kişilerin kültür içinde kendilerini öznel olarak konumlandırımlarından oluşur (Huntington, 1996: 23-24).

Batılılaşma bu şekilde tarif edildikten sonra Batı veya Batı medeniyeti neresidir ve unsurları nelerdir? Dünyada halen yaşayan sekiz tane medeniyet havzası var. Bunlar Batı, Konfüçyüs, Japonya, İslam, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleridir. Bu medeniyetler Allah-İnsan, Fert-Cemaat, Vatandaş-Devlet Ebeveynler-Çocuklar, Karı-Koca, Haklar-Sorumluluklar, Hürriyet-Otorite, Eşitlik-Hiyerarşi arasındaki ilişkilerde farklı görüşlere sahiptirler. Görüşlerini belirleyen ve dolayısıyla da bu medeniyetleri birbirinden ayıran unsurların en önemlisi de dindir. İkincil derecedeki diğer unsurlar ise tarih, dil, kültür ve geleneklerden oluşmaktadır. Batı veya Batı medeniyeti Avrupa'nın Protestan ve Katolik Hıristiyanlarıdır (Huntington, 1996: 25,29-30).

Yapılan bu Batılılaşma tanımı ve gayesine baktığımızda mevcut toplumdaki bireylerin hayat tarzları (kişilerin yapıp ettikleri) çağa uygun bulunmamakta ve bu yüzden beğenilmemektedir. Onun yerine çağdaş hayat tarzını benimsemiş bireylerden oluşan yeni bir toplum oluşturulmak istenmekte ve o istikamette teşebbüslere girişilmektedir. Bütüncülere göre çağdaş bireylerden oluşan çağdaş toplum Batı toplumdur. Ondan farklı hayat tarzlarına sahip bireylerden oluşan toplumlar aynı zaman diliminde yaşasalar bile çağdaş olamazlar. Onların yapıp ettiklerini yapmadığımız için hayat şartlarımız kötüdür, daha iyi hayat şartlarına ulaşmak istiyorsak eğer Batılıların yapıp ettikleri gibi yapmalı, onlar gibi yaşamalıyız. Yani, kendi medeniyetimizi bırakıp Batı medeniyetine girmeliyiz. Kısmiciler ise kendi programlarına göre Batı medeniyetinden

sınırlı alımlar yapmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta Batılılaşmanın ortaya çıkmasında hayat şartlarındaki mukayesenin belirleyici olduğudur.

4. Tartışma

Birinci bölümde elde edilen sonuçlar 1699 Karlofça Anlaşmasından beri süren iktisadi geri kalma olgumuzun hala devam ettiğini ve bu sorunu 300 yılı aşkın bir süredir aşamadığımızı göstermektedir (Berkes 2012: 40-41). 1.5 milyarlık Müslüman nüfusu hala bu probleme muhataptır. Reel gelir açığını oluşturan ve bunun sürekliliğini sağlayan problem veya problemler nedir ve bunları nasıl aşabiliriz?

Teknolojiyi model harici bir değişken olarak kabul eden ve en temel iktisadi büyüme teorisi olan Solow-Swan modeli gelir düzeyi düşük olan ülkelerin yüksek gelirli ülkelere daha hızlı büyüyeceğini ve ilerde onları yakalayacaklarını belirtmektedir. Bu durum aynı yapısal koşullara sahip olan (tasarruf oranı, teknoloji, nüfusun büyüme oranı vs.) ülkeler için geçerlidir. Farklı yapısal koşulları olan ülkeler kendi durağan denge durumlarına ilerleyecektir. Yapısal koşullardaki farklılıklar devam ettiği sürece yakınsama gerçekleşmez. Solow artığının (Solow Residual) büyümede oynadığı çok güçlü rol sebebiyle teknolojiyi belirleyen faktörlere odaklanan içsel büyüme teorileri de teknolojik gelişmeyi kolaylaştıran yapısal koşulları iyileştirmeyi önermektedir. Dolayısıyla, yerleşik iktisadın iktisat politikası önerileri yapısal koşullara odaklanmakta ve onları uzun dönemde olumlu olarak değiştirmeyi hedeflemektedir.

Modelin açık önerilerine rağmen bunların başarılı bir şekilde uygulanmadığını ve yakınsamanın hala gerçekleşmediğini görüyoruz (Romer 2006: 31-35). Farklı medeniyet havzasında bulunan ülkelere Japonya haricinde Batı ekonomilerine yakınsayan başka bir ülke bulunmamaktadır (Miller and Holmes 2009: 1-10). Peki, fark yaratan yapısal koşulları bildiğimize göre bu olumsuz yapısal koşulları tedavi edip neden daha hızlı büyümüyoruz?

İktisadi olarak geri kalma olgusunu yerleşik iktisadın analiz dışında tuttuğu unsurları ele alarak açıklayan dört temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar Şans, Coğrafya, Kültür ve Kurumlar hipotezleridir (Acemoğlu 2009: 109-112). Bunlar içerisinde en çok ilgi gösterilenler Kurumlar ve Kültür hipotezleri olmuştur. Kültür hipotezine göre toplumların kültürel özellikleri piyasa ekonomisinin gelişmesine elverişli olmadığından Solow-Swan modelindeki yapısal farklılıklar oluşmaktadır. Bu hipotezin en güçlü savunucusu Max Weber, Batı kapitalizminin gelişmesini tutumluluk ve cenneti yeryüzünde inşa etmeye dönük çalışkanlık gibi özellikler gösteren Protestan ahlakına bağlamaktadır (Weber 2011: 91-166). Dolayısıyla, İktisat politikası önerisi piyasa ekonomisini oluşturan değerleri kültür içerisine yerleştirmek veya piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla yerleşmesini sağlayacak şekilde toplum kültürünün değiştirmektir.

Kurumlar hipotezine göre ise en esaslı sorun kurumlardır (Institutions) (Acemoğlu 2012: 70). Kurumlar, bireysel eylemi genişleten veya daraltan toplu eylemler olarak tarif edilir (Demir, 1996: 16). Bireysel eylemi genişleten veya daraltan toplu eylemlerde resmi ve gayri resmi kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır (North 2010: 51-74). Bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları her türlü yazılı yasa resmi kurumları oluştururken, günlük hayatta karşılaşılan yazılı olmayan her türlü alışkanlıklar, gelenekler ve adetlerde gayri resmi kurumları oluşturmaktadır. Eski kurumsal iktisadın aksine ananevi iktisadı dışlamayan ve kurumları onun içerisine alıp geliştiren yeni kurumsal iktisat, işte bu yazılı ve yazılı olmayan yasaların-kurumların iktisadi hayatı belirlediğini iddia etmektedir. Trafikteki seyrüseferimizi, trafik kuralları ve onların denetlenmesi belirlediği gibi iktisadi hayattaki eylemlerimizi de toplumdaki resmi ve gayri resmi kurumlar ve onların denetlenmesi belirlemektedir. Kurumsal iktisadın iktisat politikası teklifi, piyasa ekonomisinin işlemlerini sağlayacak resmi ve gayri resmi kurumların en mükemmel şekilde ülkede tesis edilmesini sağlamaktır. O zaman Batı ekonomisiyle arada oluşan reel gelir farkı kapanacaktır. Çünkü piyasa ekonomisinin yerleşmesiyle yapısal farklılıklar giderilecek ve Solow-Swan modeli gereği zaman içinde ortak durağan denge geliri sağlanacaktır.

Paradigma, en temel kurucu model olarak tanımlanır. Bilindiği gibi ananevi iktisadın paradigmasını neoklasik model oluşturur.³ Toplumdaki bir kurumun artık iyi veya kötü olarak adlandırılması bir *mihenk taşı* işlevi gören bu paradigmaya bakılarak gerçekleştirilir. Örneğin, neo-klasik modelde tam rekabet piyasası en yüksek refah seviyesini sağlayan piyasa yapısı olduğundan tüm diğer piyasa yapıları tam rekabet piyasasına nispetle değerlendirilir. Tekel yapılarıyla karşı karşıya kaldığında, hemen rekabet kurumunun yaygınlaştırılmasına çalışılır. Mesela, yasa çıkarılarak bir üst kurul oluşturulur adına da Rekabet Kurulu ismi verilir. Çünkü, paradigma rekabetin refah için iyi bir şey olduğunu söylemektedir. Benzer bir yaklaşım bilimsel araştırma programı çerçevesinde de açıklanabilir.⁴ Yerleşik iktisadın katı çekirdeği yine Neoklasik İktisadın varsayımları ve yöntemleridir. Bu bilimsel araştırma programının bulgularına göre iktisat politikası teklifleri oluşur. Yukarıda bahsedilen kültür ve kurumlar hipotezleri yerleşik iktisadın bilimsel araştırma programı esas alınarak geliştirilmiş açıklamalardır.⁵

Resmi ve gayri resmi kurumlar her toplumda var. Yazılı ve yazılı olmayan yasalar her toplumda olduğuna göre iyi ve kötü kurumları belirleyen ve hangi kurumların zenginleşme (ümran) için iyi, hangi kurumların bizi bedevilikten (azgelişmişlikten) hadariliğe (gelişmişliğe) götürdüğünü söyleyen Batı medeniyetinin kendi dünya görüşü temelinde ürettiği neoklasik paradigma (değerler dizisi) olmaktadır.

³ Detaylı bilgi için bkz. Drakopoulos vd. (2005)

⁴ Bilimsel Araştırma Programı hakkında bkz. (Demir 2000: 95-108)

⁵ Neoklasik paradigmaya göre ülke kurumsal yapıları şu linklerden takip edilebilir. <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world> ve <http://www.heritage.org/index/>

Bu paradigma veya bilimsel araştırma programı esas alınarak İslam ülkelerinin kalkınması hedeflendiği zaman yapısal değişikliklere gidilecektir. Mesela, üretim fonksiyonlarında temel girdi olan emeğin varlığını, bir başka ifadeyle ücret karşılığında (dünya için) çalışmayı tehdit eden kültürel unsurların tasfiye edilmesi gerekecek ve Dünya'yı küçümseyen züht hayatı istenmeyecektir. Benzer bir şekilde, kendine veya başkasına harcamayıp mal biriktirme anlamına gelebilecek olan tasarrufu yeren ve kötüleyen kültürel unsurlar dışlanacaktır. Yine, teknolojik gelişmenin üzerinde yürüdüğü akla veya akli kullanmaya karşı bir tutum tespit edildiğinde-mesela Eş'ari ekolü- o tutum yerilecek, etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılacak ve teknolojik gelişmeye elverişli yeni bir yapı kurulmaya çalışılacaktır. Timur Kuran (2012), Neo-Klasik paradigmayı idealize ederek İslam Hukukunun İslam ülkelerini geri bıraktığını söylüyor ve özellikle geri kalmanın sebepleri olarak İslam Hukunda yer alan yedi kurumu sorumlu tutuyor. Bunlar: İslam miras sistemi, çok eşliliğe izin, riba (faiz) yasağı, korporasyon yokluğu, gayr-i müslimlere tanınan hukuki hürriyet, dinden dönme yasağı ve tüccar kuruluşların yokluğudur. İslami sözleşme hukuku, vakıf sistemi, İslami mahkeme sistemi ve kapitülasyonlar diğer engelleyici kurumlardır (Kuran, 2012: 366).

Böyle hazır medeniyeti yıkıcı ve yerine başka bir medeniyeti ithal ve ikame edici programın başarılı olması imkansız yakındır (Acemoğlu 2009:112). Böylece, yapısal farklılıklar giderilemeyeceğinden Batılılaşma politikaları, İslam ülkelerinin ve diğer medeniyet mensuplarının sürekli olarak geri kalmasını garanti eden bir fonksiyon icra etmektedir.⁶

Modeli tamamen rehber edinip o modelin çalışmasını sağlayacak makbul insan tipini ortaya çıkarma gayretleri yerine mevcut kültürün kendisinden hareketle o medeniyete has bilimsel araştırma programı esas alınabilir ve ona uygun politikalar geliştirilebilir.⁷ İslam ekonomisi bilimsel araştırma programı bunu yapmak istemekte ve İslam epistemolojisinden hareketle bir İktisat paradigması kurmaya çalışmaktadır.⁸ Bu paradigma kurumlarımızı değerlendirmede bir mihenk taşı işlevi görecektir ve hangilerinin iktisadi gelişme için iyi hangilerinin kötü olduğuna karar verecektir. Dolayısıyla, medeniyetimizin içerisinde yer alan kurumlarımız arasında iyi veya kötü değerlendirmelerini bu paradigma sayesinde yapabilir ve hadarilik istikametinde kendimizi yenileyerek daha hızlı büyüyebiliriz. Nasıl büyüyecek ve hangi kurumları destekleyeceğiz şeklindeki soruların cevabını hiçbir sorgulama yapmaksızın yerleşik iktisada bakarak cevaplamaya çalışmak toplumun batılılaşmasını istemek veya daha dar bir anlamda iktisadi batılılaşma olacaktır. Allah-ü Teâlâ'nın toplumlar için belirlediği sünnetini yani değiştirilemeyen insanlık kanunlarını (Kur'an 33/62) ananevi iktisat daha önceden tespit edebilmişse bunların alınması Batılılaşma olarak adlandırılmaz. İslam

⁶ Batılılaşma örneği konusunda bkz. (Tunaya, 2010: 96-100)

⁷ Farklı medeniyet havzaları hakkında bkz. (Inglehart and Welzel, 2010: 553)

⁸ İslam Ekonomisi Bilimsel Araştırma Programı'nın önündeki engeller için bkz. Siddiqi (2008)

epistemolojiyle hareket eden bilimsel araştırma programı Allah'ü Teâlâ'nın sünnetinin neler olduğunu kendi epistemolojisinden hareketle karar verecektir.

5. Sonuç

Yüksek gelirli OECD ülkeleriyle İslam ülkelerinin kişi başı reel gelirleri arasındaki açık devam etmektedir ve pek çok İslam ülkesi için aradaki fark sürekli açılmaktadır. İslam toplumlarının geri kalması olgusu ilk olarak askeri ve siyasi anlamda 1699 Karlofça anlaşmasıyla belirmeye başlamış ve bu durum 1820 yılından itibaren iktisadi olarak gittikçe görünür hale gelmiştir. Adam Smith'in yayınladığı Milletlerin Zenginliğinin Araştırılması adlı eserden itibaren bilim haline gelmeye başlayan yerleşik iktisat zenginliğin kaynaklarını açıklayabiliyor. Günümüzde Solow-Swan modeli ve İçsel Büyüme modelleri çerçevesinde açıklanan iktisadi büyüme, milletlerin nasıl iktisadi birikim oluşturduğunu tutarlı bir paradigma dahilinde ortaya koymaktadır. Ancak, şans, coğrafya, kültür ve kurumlar gibi ilk belirleyici faktörler Solow-Swan ve İçsel Büyüme modellerinde yer almamaktadır. Bu modeller piyasa ekonomisinin ilk faktörler tarafından engellenmediğini varsaymaktadır. Yeni Kurumsal iktisadın temel çalışma konusu olan işlem maliyetleri (transaction costs) yerleşik-ananevi iktisatta yoktur çünkü yerleşik-ananevi iktisat işlem maliyetlerinin olmadığı varsayımı altında çalışmaktadır. Piyasa ekonomisinin zorunlu kıldığı ilk faktörlere (kültür, kurumlar ve kurallar) aykırı başka ilk faktörler varsa bunlar piyasa ekonomisini engeller, model çalışmaz ve gelir farkı oluşur. O zaman yapılması gereken engelleyici ilk faktörleri kaldırıp yerine piyasa ekonomisinin kendine özgü ilk faktörlerini koymaktır. Yerleşik-ananevi iktisat ortak durağan denge geliri için ortak ilk faktörleri zorunlu tutmaktadır. Dolayısıyla, bu politika önerilerinin başarıya ulaşma şansı bulunmadığından medeniyet havzaları arasındaki reel gelir farkı bugüne kadar kapanmamış ve bundan sonra da kapanacak gibi görünmemektedir. Yapılması gereken medeniyet havzalarının kendi bünyelerine uygun yeni bir büyüme-gelişme modelinin üretilmesidir. İslam medeniyeti söz konusu olduğunda bu gayretlerin ismine İslam iktisadı adı verilmekte ve İslam medeniyetinden doğan ve gelişen bir bilimsel araştırma programı olma iddiasındadır.

Bundan sonraki çalışmalar için bazı tekliflerde bulunulabilir. Farklı dönemlerde farklı İslam ülkelerinin göstermiş olduğu yakınsama dönemleri incelenebilir ve bunların büyüme kaynakları hem yerleşik-ananevi iktisat hem de özgün bir model geliştirilerek açıklanabilir. Ayrıca, yakınsama veya ıraksama hızı konusunda çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, Daron (2009), *Introduction to Modern Economic Growth*. New Jersey: Princeton University Press.
- Acemoğlu, Daron and James Robinson (2012), *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Business.
- Afshari, Z., Pour, E. F., & Sheibani, I. (2005). The Growth Dynamism in the Islamic Countries (1950-1998). *Iranian Economic Review*, 10(12), 1-20.
- Berkes, Niyazi (2011), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, Ömer (1996), *Kurumcu İktisat*. Konya: Vadi Yayınları.
- Demir, Ömer (2000), *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Drakopoulos, Stavros and A. Karayiannis (2005), “A Review of Kuhnian and Lakotosian Explanations in Economics”, *MPRA Paper* No. 16624.
- Duasa, J. (2008). Income Convergence or Divergence? Study on Selected Muslim Countries. *MPRA Paper*, No. 11563.
- Guetat, I., & Serrano, F. (2005). Using Panel Unit Root Tests to evaluate the Income Convergence Hypothesis in Middle East and North Africa Countries. Centre De La Recherche Scientifique. Retrieved from <ftp://mse.univ-paris1.fr/pub/mse/cahiers2005/Bla05003.pdf>.
- Inglehart, Ronald and C. Wenzel (2010). Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy, *Perspectives on Politics*, Vol.8, No.2, 551-567. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/publication_587
- Hakura, D. S. (2004). Growth in the Middle East and North Africa. *IMF Working Paper*, WP/04/56.
- Huntington, Samuel (1996). The Clash of Civilizations? *Foreign Policy*, Vol..72, No.3, 22-49.
- Kuhn, Thomas (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Kur'an (2009). *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir*, Çev: Mustafa İslamoğlu. İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Kuran, Timur (2012). *Yollar Ayrılırken: Ortadoğunun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü*. Çeviren: Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Maddison, Angus (1995). *Monitoring the World Economy 1820-1992*. Paris: OECD.

Miller, Terry and Kim R. Holmes (2009). *2009 Index of Economic Freedom*. New York: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc.

North, Douglass (2010). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Romer, David (2006). *Advanced Macroeconomics*. New York: MacGraw Hill.

Sameti, F., Farahmand, S., & Koleyni, K. (2010). Inquiry into Income Convergence in MENA Countries: A Neural Network Approach. *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 12.

Retrieved from <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume12/meea12.html>.

Sarıbaş, Hakan ve Fuat Sekmen (2008). *Büyüme Maceramız: Yetişebiliyor muyuz?* İstanbul: Değişim Yayınları.

Sarıbaş, Hakan ve Hasan Vergil (2013). İslam Konferansı Teşkilatı'na Üye Ülkelerin Gelir Yakınsaması, *İş Ahlakı Dergisi*, <http://www.isahlakidergisi.com/en/onlinefirst/>

Siddiqi, M.N.(2008). Obstacles to Islamic Economics Research. *Seventh International Conference on Islamic Economics*, April 01-3, Jeddah.

Tunaya, Tarık Zafer (2010). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Weil, David N. (2009); *Economic Growth*. Boston: Pearson Addison Wesley.